

MAREK FERENC

LISTY POLSKIE KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA DO MIKOŁAJA RADZIWIŁŁA „RUDEGO” Z LAT 1548–1556

Korespondencja ostatniego Jagiellona z Radziwiłłami jest obecnie dość dobrze rozpoznana i powszechnie znana. Główna w tym zasługa Ireny Kaniewskiej, która wydała większość listów króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów¹. Pozostało jednak 30, które nie doczekały się jeszcze publikacji². Najwięcej z nich znajduje się w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej w Petersburgu (dawnej Cesarska Biblioteka Publiczna w Petersburgu, potem Biblioteka Publiczna im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie) w kolekcji autografów Piotra Dubrowskiego – F. 971, op. 2, avt. 62. Zbiór ten został zmikrofilmowany i jest dostępny w Czytelnicy Mikroform Biblioteki Narodowej w Warszawie pod sygn. A 1927³. Zawarte w nim, niewydane dotychczas, listy króla Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła „Rudego” stanowią podstawę niniejszej edycji. Przy czym należy zaznaczyć, iż obejmuje ona jedynie korespondencję w języku polskim (15 listów)⁴. Pominięto 3 niepublikowane listy łacińskie znajdujące się w kolekcji Dubrowskiego.

Rękopisy przechowywane w Petersburgu są stosunkowo dobrze zachowane i dość czytelne. Wszystkie zamieszczone niżej listy były pisane przez królewskich sekretarzy. Charakter pisma pozwala wyróżnić siedmiu. Ręką A zostały napisane listy nr 1; ręką B nr 2–5, 7, 9, 10; C nr 6; D nr 8, E nr 11 i 12; F nr 13 i 14; G nr 15. Zredagowane zostały według reguł typowych dla tego typu korespondencji monarszej i pod tym względem nie różnią się od innych listów Zygmunta Augusta do Radziwiłłów. Trzydzieśc

¹ *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, opracowanie, wstęp, komentarze I. Kaniewska, Kraków 1998.

² M. Janicki, R. Jaworski, *Nad nową edycją listów króla Zygmunta Augusta*, „Przegląd Historyczny”, t. XC, 1999, z. 3, s. 347–364, gdzie w Aneksie I (s. 361–363) zamieszczony został wykaz 33 ineditów. Dodatkowo 8 nieznanych listów Zygmunta Augusta do Radziwiłłów podaje R. Jaworski, *Nieznaną korespondencją króla Zygmunta Augusta z Mikołajem Rudym i Ostafim Wołłowiczem z lat 1550–1571 ze Zbiorów Biblioteki Czartoryskich*, „Studia Źródłoznawcze”, t. XLI, 2003, s. 108. Jednocześnie R. Jaworski, op.cit., s. 91–106, wydał 7 ruskich listów ostatniego Jagiellona do Mikołaja Radziwiłła „Rudego” przechowywanych w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie (rkps 2893), a nie uwzględnionych w edycji I. Kaniewskiej.

³ M. Janicki, R. Jaworski, op.cit., s. 348–349, 361–363; H. Lulewicz, *Daremny trud edytora? Uwagi na marginesie edycji korespondencji ostatniego Jagiellona*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. XLIV, 2000, s. 178–179.

⁴ Nie uwzględniono 4 listów wydanych wcześniej przez K. Rymuta, *Listy polskie XVI wieku*, red. K. Rymut, t. II, Kraków 2001, s. 54–55 (list z Krakowa, 6 VII 1548), 58–59 (z Krakowa, 22 VII 1548), 170–171 (z Piotrkowa, 3 XII 1548), 188 (z Piotrkowa, 28 XII 1548).

władca sygnował własnoręcznym podpisem, a tylko dwa (nr 2 i 15) zostały zaopatrzone w sporządzoną przez sekretarza formułę zastępczą. W edycji nie uwzględniono stron adresowych. Niemniej każdy z prezentowanych tutaj listów jest zaopatrzony w standardowy adres, pisany w języku łacińskim. Wszystkie noszą ślady pieczęci królewskich.

Uwzględnione w edycji listy mają różny charakter i zawartość. Trzy pierwsze, pochodzące z 1548 r., nie zawierają jakichś szczególnie ważnych informacji. Wiążą się w taki czy inny sposób ze sprawą małżeństwa Zygmunta Augusta z Barbarą Radziwiłłówną oraz toczoną wówczas walką o uznanie przez polską szlachtę królewskiej żony. Barbara znajdowała się wtedy pod opieką brata, któremu król przysyłał różne wiadomości i instrukcje. W dopisku do listu nr 3 znajduje się też wzmianka o planowanym ślubie siostry królowej Barbary, Anny, z Piotrem Piotrowiczem Kiszką oraz związanych z tym problemach. List z 1553 r. zawiera prośbę Zygmunta Augusta skierowaną do Mikołaja Radziwiłła „Rudego” o radę, jak należy zareagować na starania cara Iwana IV Groźnego o koronę królewską, podjęte w Rzymie, przy poparciu cesarza. Niewątpliwie najciekawsze są listy z 1556 r. Dotyczą one konfliktu inflanckiego oraz przygotowywanej w tym czasie kampanii przeciw Inflantom, w której głównodowodzącym miał być Mikołaj „Rudy”. Można znaleźć w nich wyjaśnienie, dlaczego do działań zbrojnych wówczas nie doszło.

W edycji listy zestawiono w porządku chronologicznym. Przy opracowaniu tekstu oparto się na *Instrukcji wydawniczej dla źródeł nowożytnych od XVI do połowy XIX w.*, pod red. K. Lepszego (Wrocław 1953). Przypisy tekstowe, z powodu ich małej liczby i dla uproszczenia wydania, zamieszczono wewnątrz przypisów rzeczowych, oznaczając kolejno: a, b, c, d.

Prezentowany tekst był wykorzystywany na proseminarium „Praktyczne ćwiczenia w przygotowaniu edycji wybranych źródeł historycznych”, prowadzonym w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach specjalizacji archiwistycznej. Przy opracowaniu listów nr 1–7 współpracowali studenci: Dominik Musialik, Monika Baron, Anna Biskup, Edyta Dąbrowska, Kinga Golec, Sławomir Góralik, Marcin Kwiatek, Bartłomiej Nowak, Paulina Płachta, Maciej Rempała, Zuzanna Wrzecionek.

1. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Sandomierz⁵, 15 II 1548.

[k. 10] Sigismundus Augustus Rex, Magnus Dux etc. etc.

Tak jakośmy TM panie podczaszy przez pisanie pana marszałkowe⁶ oznajmili, abyś do nas i z panem Dowojną⁷ przyał [s] do Grodna⁸, dla niektórych potrzeb naszych,

⁵ Sandomierz – miasto nad Wisłą, wówczas stolica województwa.

⁶ Mikołaj Radziwiłł „Czarny” h. Trąby (1515–1565), marszałek wielki lit. 1544–1565, starosta szawelski od 1546; brzeski od 1549, kanclerz lit. 1550–1565, wojewoda wileński 1551–1565, administrator Inflant 1561–1562.

⁷ Stanisław Andrejewicz Dowojno h. Lew z Muru (zm. 1566), dzierżawca merecki od 1541, starosta piński i kobryński od 1561, podkomorzy lit., zaufany człowiek Zygmunta Augusta, lekarz samouk, wraz z Mikołajem Radziwiłłem „Rudym” opiekował się przebywającą w Dubinkach Barbarą Radziwiłłówną podczas wyjazdu młodego króla do Polski (w listopadzie 1548).

⁸ Grodno – miasto nad Niemnem, stolica pow. w woj. trockim.

a tak teraz tym listem naszym i kte[m]ju pr[z]ez p[ana] stolnika⁹ przykazujemy TM abyś k nam pospołu z panem Dowojnem przyał [s] pewnie do Grodna ad 2 marci. Ine rzeczy, w którycheśmy posłali p[ana] Kieżgało ku Króljowej Jej Mści małżonce naszej namilszej^{a10} z niego wyrozumiecie. Tandem s. tua hanc valeat. Dat[um] Sandomiri[a]e feria quinta prima quadragesime Anno Domini 1548.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

2. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Raduń¹¹, 2 V 1548.

[k. 15] Zygmunt August z łaski bożej Król Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie etc. Pan i Dziedzic.

Wielmożny nam zwłaszcza miely [s]. Śliemy wam listy podwodne, a iżeśmy wam około wszitkich rzeczy podlie potrzeby dziś przez waszego chłopca dostatecznie wypisali, nie mam nic wam inszego na ten czas pisać, jedno żądamy was dobrze być zdrowego. Dat[um] in Radunia secunda maii. Anno Domini M.D.XLVIII.

Ex mandato
S[acrae] Regiae M[ajestatis] proprio

3. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Niepołomice¹², 14 VIII 1548.

[k. 12] Zygmunt August z łaski bożej Król Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie etc. Pan i Dziedzic.

Wielmożny nam zwłaszcza miely. Gdy tam ku Jej Kró[lewskiej] Mci małżonce naszej miłej z rozkazania naszego wielmożny p[an] Mikołaj Radziwiłł Wielkiego Księstwa naszego Litewskiego najwyższy marszałek i starosta nasz szawlieński¹³ odieszła [s], poruczyliśmy mu, aby wam nieco imieniem naszym ustnie powiedział. Przeto chcemy abyście mu we wszystkim wiarę dali. A z tym was dobrze zdrowego być żądamy. Dan^b Niepołomice XIII augusti. Anno Domini M.D.XLVIII. Regni nostri XIX.

Ad mandatum
S[acrae] Regiae Maiestatis proprium

⁹ Stanisław Mikołajewicz Kieżgałło h. Zadora (zm. 1554), kuchmistrz litewski, stolnik litewski 1545–1552, starosta tykociński i mohylowski, podczaszy litewski.

^a Słowo nadpisane.

¹⁰ Barbara Radziwiłłówna (1520–1551), siostra Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, druga żona Zygmunta Augusta, poślubiona potajemnie przez króla latem 1547.

¹¹ Raduń – miasto, pow. lidzki, woj. wileńskie, ok. 26 km na północny zachód od Lidy, ośrodek włości gospodarskiej.

¹² Niepołomice – miasto nad Wisłą na skraju Puszczy Niepołomickiej z zamkiem królewskim.

¹³ Zob. przypis 6.

^b Słowo skrócone, odczyt niepewny.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

[*dopisek na k. 14*] Już po zamknięciu tego listu mówiliśmy z Piotrem Kiszką¹⁴ o czekaniu tych to pieniędzy. Powiedział Kiszka, iż: „M[ilość]ciwy Króliu ktemu memu ożenieniu nigdy nie tak wielie chciwość pieniędzy nie^c przyciągała jako tego domu przyjaźń”. Przeważnie tak powiedział: „iż się ja we wszystkim chcę powolnie przeciw panu podczaszemu¹⁵ jako w tym tak też i we wszystkich inszych rzeczach zachować”. Przeważnie wam to tak cośmy od niego słyszeli oznajmujemy, a wszakoż najlepiej co rychlej złego zbyć.

4. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Łuków¹⁶, 14 I 1553¹⁷.

[*k. 96*] Zygmunt August z łaski bożej Król Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie etc. Pan i Dziedzic,

Wielmożny nam zwłaszcza miły. Przyniesiono nam teraz listy z Rzymu, których kopie wam posyłamy. Jest na co radę brać, bo książę moskiewski¹⁸ u papieża¹⁹ stara się o koronę, a w tym go cesarz²⁰ pilnie forytuje. Przeważnie żądamy TM, abyś nam TM nic nie mieszając zdanie swe w tej mierze wypisał. Uczyni nam TM rzecz barzo wdzięczną i potrzebną. Żądając od pana Boga TM dobrze i długo być zdrowym. Dat[um] in Łuków XIII januarii. Anno Domini M.D.LIII. Regni nostri XXIII.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

5. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Rudniki²¹, 29 IV 1556.

[*k. 102*] Zygmunt August z łaski bożej Król Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Pan i Dziedzic.

¹⁴ Piotr Piotrowicz Kiszka h. Dąbrowa (zm. 1550), marszałek ziemi wołyńskiej 1548–1550, starosta włodzimierski 1548–1550, w lutym 1549 poślubił Annę Radziwiłłównę, starszą siostrę Mikołaja Radziwiłła „Rudego”.

^c Słowo nadpisane.

¹⁵ Tj. Mikołajowi Radziwiłłowi „Rudemu”.

¹⁶ Łuków – miasto nad rzeką Krzną, woj. lubelskie.

¹⁷ List o niemal takiej samej treści Zygmunt August wysłał również tego dnia do Mikołaja Radziwiłła „Czarnego”, zob. *Listy króla Zygmunta Augusta...*, s. 248.

¹⁸ Iwan IV Groźny (1530–1584), wielki książę moskiewski od 1533, car od 1547.

¹⁹ Juliusz III (Gian Maria Ciocchi del Monte) (1487–1555), papież od 1550.

²⁰ Karol V (1500–1558), król Hiszpanii (jako Karol I) od 1516, cesarz rzymski narodu niemieckiego 1519–1556.

²¹ Rudniki – miasto z dworem myśliwskim Jagiellonów w puszczy rudnickiej, pow. i woj. trockie, ok. 30 km na południowy zachód od Wilna.

Wielmożny nam zwłaszcza miły. Iż w niektórych pilnych potrzebach książę JM pruskie²² do nas przyjechał, a na to potrzebujemy rozmowy wspólnej z TM i też rady. A tak żądamy, aby TM jutro co naniej być może do nas przyjechał. Bo tego pilnie a rychło potrzebujemy. Żądamy TM od Pana Boga dobrze być zdrowym. Dat[um] in Rudniki penultima aprilis. Anno Domini M.D.LVI. Regni n[ost]ri XXVI.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

6. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Olkienniki²³, 20 V 1556²⁴.

[k. 105] Panie wojewoda. Nie trzeba się wam z tego obmawiać, żeście nam swą ręką nie pisali, bośmy sami widzieli, żeście do tego sposobni nie byli.

Przygody marszałka inflanckiego²⁵ żalować musimy, ale póki do Wilna nie dojeździemy nic przedsiębrać około tego nie możemy. A iż się nam [s] wasza rada podoba, tedy napominamy was, abyście się co naprędzej pospieszyli do Wilna, gdzie jest pan wojewoda wileński²⁶, pan trocki²⁷, inszych też wzowiemy. A wspólnie od WM wszystkich rady w rej mierze używać będziemy.

Marszałkowi nie zda się nam [s], abyście mu co inszego mieli odpisać, jedno aby się pozadzierał u księcia pruskiego²⁸. A iż nas to nic nie obraziło, że tak gwałtowną swą potrzebą przez państwo nasze przejedzie. A zastanieli was w Siereiach²⁹ jakoście zwykli tak i jemu dobrą wolią okażcie, a sami sobie rerum staty od niego się wywiadujcie.

Z tym wam [s] dobrego zdrowia od Pana Boga żądamy. Dat[um] ex Volkiniki XX die maii. Anno Domini 1556.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

²² Albrecht Hohenzollern (1490–1568), wielki mistrz zakonu krzyżackiego od 1511, pierwszy książę w Prusach od 1525.

²³ Olkienniki (Wolkienniki) – miasto nad rzeką Mereczanką, blisko ujścia Solczy, pow. i woj. trockie, ok. 30 km na południe od Trok.

²⁴ Być może jest to tylko fragment listu, bez początku.

²⁵ Kacper (Jaspar) von Münster, marszałek krajowy inflancki, w połowie maja uciekł przed przeciwnikami politycznymi z Inflant na Litwę, zob. M. Ferenc, *Mikołaj Radziwiłł „Rudy”. Działalność polityczna i wojskowa*, Kraków 2008, s. 192–193; J. Jasnowski, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Warszawa 1939, s. 146; J.N. Romanowski, *Wojna Zygmunta Augusta z zakonem inflantskim roku 1557*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. I, 1860, s. 363–365; J. Wijaczka, *Asverus von Brandt 1509–1559. Życie i działalność dyplomatyczna w służbie księcia Albrechta pruskiego*, Kielce 1996, s. 229–230.

²⁶ Zob. przypis 6.

²⁷ Hieronim Aleksandrowicz Chodkiewicz h. Kościeszka (ok. 1500–1561), podcasy lit. 1542–1544, kasztelan trocki 1544–1559, starosta żmudzki 1545–1561, kasztelan wileński 1559–1561.

²⁸ Zob. przypis 22.

²⁹ Sereje – miasto, pow. i woj. trockie, ok. 26 km na południowy wschód od Olity, własność M. Radziwiłła „Rudego”.

7. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Mejszagoła³⁰, 14 VI 1556.

[k. 106] Zygmunt August z łaski bożej Król Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie etc. Pan i Dziedzic.

Wielmożny nam zwłaszcza miły. Barzo to nam jest wdzięczno, że nam TM o tym co TM z Ifliant o Łanczkim³¹, który od nas jest posłan dano znać, żeś nam to TM oznajmił, gdzie żądamy, aby TM jeszcze do Oborskiego³² urzędnika swego pisał, iżby tym pilniej i pewniej tych wszystkich stamtąd rzeczy wywiedziawszy się, żeby tu zasię tego wiadomość tym rychlej przesłał. Bo gdzie by tak beło musielibyśmy od TM radę wziąć co by z tym czynić i jakowym obyczajem a kształtem by to opatrzyć. Żądamy od Pana Boga TM długo i dobrze być zdrowym. Dat[um] Miszogoła XIII die junii. Anno Domini 1556. Regni n[ost]ri XXVI.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

8. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Wilno, 6 VII 1556.

[k. 110] Zygmunt August z łaski bożej Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Żmudzki, Mazowiecki etc.

Wielmożny nam wiernie miły. Wyrozumieliśmy TM nowinam [s] od waszego urzędnika³³ z granic inflanckich ku TM pisany na co krótko TM odpisujemy. Będzieli już książdz arcybiskup³⁴ pewnie wzięty, na co iney rady i nauki wam od nas potrzeba będzie, a nie tej z którąśmy TM odprawili etc. K temu co żądacie [s] nauki od nas jestliże te Iflianty³⁵ ku wam posłane macie zatrzymać ich dawsze takowe przyczyny, które w swym liście wypisałeś TM nam. Co abyście uczynili ostawiwszy działa i draby sami naprzód do Onikszt³⁶ albo Pienian³⁷ zjechawszy, albo na inem mieszczu gdzie się

³⁰ Mejszagoła – miasto nad rzeczką Mussą, pow. i woj. wileńskie, ok. 25 km na północny wschód od Wilna.

³¹ Kacper Łącki h. Pierzchała (zm. 4 VI 1556), dworzanin Mikołaja Radziwiłła „Czarnego”. W 1556 r. Zygmunt August wysłał go w poselstwie do arcybiskupa ryskiego Wilhelma Hohenzollerna, aby nakłaniał tegoż do pokojowego rozwiązania konfliktu z mistrzem zakonu kawalerów mieczowych Henrykiem von Galenem i jego koadiutorem Wilhelmem von Fürstenbergiem. Po drodze na terytorium Inflant 4 czerwca Łącki został zamordowany.

³² Piotr Oborski h. Roch II (Kolumna), namiestnik w Birzach należących do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, zbierał informacje wywiadowcze z terenu Inflant, zob. K. Niesiecki, op.cit., t. VII, Lipsk 1841, s. 3, 13; R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikolajus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius 2002, s. 350–354.

³³ Chodzi zapewne o wspomnianego w poprzednim liście Piotra Oborskiego.

³⁴ Wilhelm Hohenzollern (1498–1563), brat księcia pruskiego Albrechta, koadiutor arcybiskupa ryskiego od 1529, arcybiskup ryski 1534–1563.

³⁵ Chodzi o poselstwo od mistrza zakonu inflanckiego oraz koadiutora, zob. M. Ferenc, op.cit., s. 196.

³⁶ Onikszt – miasto nad rzeką Świętą, pow. wilkomirski, woj. wileńskie, ok. 36 km na północny wschód od Wilkomierza, ośrodek włości gospodarskiej.

³⁷ Pieniany – miasto, pow. wilkomierski, woj. wileńskie, ok. 6 km na północny zachód od Onikszt, ośrodek włości gospodarskiej.

TM bendzie [s] lepiej zdało one słuchać będziecie, a potym przydawszy im straż do dworu naszego Pienian odeśliesz je TM, rozkazawszy wszy nie dopuścić im z dworu wychodzić nigdziej, a nam dacie wiedzieć z czym są posłani. A sam TM straż, zwłaszcza sprawując się wiadomością od szpiegów, bliżej ku granicom pomknąć się możesz przedsię chocia nie do Sałat³⁸, ale bliżej sam trochę.

Pisze też TM do nas za tymi nowinami, na który [k. 110v] prędkiej odpowiedzi potrzeba, w czym jestlibyście nie mogli dosiąć przodkiem odpowiedzi abo nauki naszej, żeby to z wolią naszą szło gdy co sami odprawicie.

Dobrze baczmy, że na ten czas inego co potyka, a nie to na co przy odprawie swej naukę naszą wziąłeś TM.

A przeto jakośmy to zlecili TM tak i na ten czas baczeniu TM rady naszej wiernej zlicamy, aby z pomocą bożą tak sprawował coby z sławą i bezpieczeńścią państwa naszego było.

Przy tym pisze TM, abyśmy ściągnąć się wszystkim ku TM kazali na jedno miastce. Co gdybyśmy uczynili potrzeba się obawiać wtarszki [s] jakiej w państwo nasze przy granicach. Wszakóż ty powiaty, które spiszą w Krzewie [s]³⁹ do was obróconej będą bez wszego omieszkania będzieli tego potrzeba.

Koni ośmnaście do wozów pod działa wczorajszego dnia posłaliśmy, a te chude każcie dzień i dwa zostawiwszy na miescu paść. A potym gdy sobie [k. 111] odpoczną tedy je każcie sobie przywieść.

Przy tym żądamy TM być dobrze zdrowego. Dan z Wilna dnia 6 julia. Liata pańskiego narodzenia 1556.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

9. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Wilno, 8 VII 1556.

[k. 108] Zygmunt August z łaski bożej Król Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Pan i Dziedzic.

Wielmożny nam zwłaszcza miły. Za tym odpisem, który przez Dzierżka⁴⁰ komornika naszego od mistrza inflanckiego⁴¹ mamy zda się nam za potrzebne, aby TM na miejscu tym się przydzierzał, gdzie TM ten list nasz zastanie. jakoż to tak mieć chcemy aż do nauki innej naszej, a też i Twej M. to oznajmiemy co nam mistrz pisał. Też chcemy i rozkazujemy, aby TM tego posła inflanckiego, który z odpowiedzią do TM przyjechał [s] zatrzymał pod poczciwą a nie barzo znaczną strażą aż do nauki naszej innej⁴². Jakoż nic niemieszkawszy TM inne listy w tych rzeczach od nas będzie miał.

³⁸ Sałaty – miasto przy granicy inflanckiej, pow. poniewieżski, woj. trockie, ok. 20 km na zachód od Birż.

³⁹ Krewo – miasto i zamek, pow. oszmiański, woj. wileńskie, ok. 25 km na południowy wschód od Oszmiany.

⁴⁰ Zapewne chodzi o któregoś z Dzierżków h. Nieczuja.

⁴¹ Henryk von Galen (zm. 1557), wielki mistrz zakonu kawalerów mieczowych.

⁴² Zob. list nr 8.

Żądamy od pana Boga TM dobrze być zdrowym. Dat[um] Vilnae VIII die julii. Anno Domini 1556. Regni n[ost]ri XXVI.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

10. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Wilno, 8 VII 1556⁴³.

[k. 112] Zygmunt August z łaski bożej Król Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie etc. Pan i Dziedzic.

Wielmożny na zwłaszcza miły. Posyłamy TM rzeczy ty, które jeszcze ku działom rozumiemy być potrzebne, które TM wedle tej ceduły każ odebrać. Żądamy TM od pana Boga dobrze być zdrowym. Dat[um] Vilne VIII die julii. Anno Domi[ni] 1556. Regni n[ost]ri XXVI.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

11. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Wilno, 9 VII 1556.

[k. 114] Zygmunt August z bożej łaski Król Polski, Wielki Książdz [s] Litewski, Ruski, Pruski, Żmoidzki, Mazowiecki etc. Pan i Dziedzic etc.

Wielmożny nam wdzięcznie miły. Naprzód jakoś TM ty posły⁴⁴ przyjął, i co za rozmowę miał z nimi, i na ten czas ich jeszcze w dworze naszym w Pienianach⁴⁵ rozkazał zdzierzeć, to się nam dobrze podoba. A jako je TM masz odprawić, posyłamy TM podle zdania i woli naszej dwie kopie, którym obyczajem do mistrza i do koadiutora masz na to ich pisanie odpisać. Pod krótką formą, nie wdawając się z nimi jeszcze w dłuższe i ostrze [s] pisanie, abowiem potym będzieli [s] tego potrzeba, tedy ich będziesz [s] mógł TM, za wiadomością i rozkazaniem naszym, inakszemi listy od siebie obesłać, dokładając i tych rzeczy szirzej [s], któreś nam TM zdanie swe oznajmując [s] na piśmie posłał. A co się tycze TM zbierania i lieżenia z wojskiem naszym, tedy tak chcemy mieć, abyś nie podjeżdżając [s] bliżej ku Sałatom⁴⁶, w Lupiszkach [s]⁴⁷ się zastanowił, aż do inszej naszej nauki, przedsię pilnie ludzie zbierając etc. Razkazaliśmy kuchmistrzowi naszemu p[anu] Jasieniskiemu⁴⁸ póki tam ci posłańcy inflanccy leżeć będą, aby im wczesność

⁴³ Zygmunt August wysłał do Mikołaja Radziwiłła „Rudego” 8 lipca 1556 r. dwa listy, zob. list nr 9.

⁴⁴ Zob. list nr 8 i 9.

⁴⁵ Zob. przypis 37.

⁴⁶ Zob. przypis 38.

⁴⁷ Chodzi o Kupiszki – miasto, pow. wiłkomierski, woj. wileńskie, ok. 40 km na południe od Birż, ośrodek włości gospodarskiej, zob. list nr 12.

⁴⁸ Wojciech Jasiński (Jasiński) h. Jastrzębiec (zm. 1561), kuchmistrz biskupa wileńskiego Pawła Holzańskiego, cześnik litewski 1538–1545, kuchmistrz litewski 1545–1561, dzierzawca gieranoński, pieniański i uszpolski, ciwun wileński 1555–1559.

podle potrzeby czyniono. Zatym żądamy [s] TM od pana Boga dobrego na wszem zdrowia etc. Dan [w] Wilnie 9 julii. Roku bożego narodzenia 1556.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

12. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Wilno, 10 VII 1556.

[k. 115] Zygmunt August z bożej łaski Król Polski, Wielki Książdz Litewski, Ruski, Pruski, Żmoidzki, Mazowiecki etc. Pan i Dziedzic etc.

Wielmożny nam wdzięcznie miły. Iżeście nam oznajmili o przyciągnienu wojska inflanckiego na granice, tedy się nam tak zda, jakośmy i pierwej TM pisani[e]m naszym rozkazali, iżbyś do Sałat⁴⁹ nie ciągnął, ale się zastanowił, a zbierał ludzkie, abo w Kupiszkach⁵⁰, abo na tym miejscu, jakoś nam TM oznajmił, we dwu mil⁵¹ od Kupiszek, a tam leżał, mając straż pewną i pilną około [s] wojska. A my potym, gdy wyrozumiemy co ci posłowie inflancy k nam przyniosą, oznajmimy TM, będzieszli [s] się miał TM dalej pomknąć [s], abo na tym miejscu jeszcze dłużej leżeć. A tego się nie nadziewamy, aby pod bytnością ówdzie ich posłów przy nas, mieli oni co z strony swej zacząć. A my, będzieli [s] tego potrzeba, tym dłużej posły w Wilnie zadzierzymy, aby tym więcej [s] się ludzi ku TM zebrało. Jakoż i z Krewa część ludzi kazaliśmy ich ku TM ruszyć. Pakliszby [s] ten Furstenberg⁵² chciał w państwa nasze wtargnąć, a TM by baczyl jaką nierówność na co jemu z tymi ludźmi zacięgać [s], tedy aby TM fortylni tego używał, trwożąc a głodząc wojsko jego, aby się tak nadmordować [s] mógł, aż zatym ku TM więcej [s] ludzi przybędzie. I zdałoby się nam tak, jeśli TM na to przyjdzie, abyś go TM tylko trapić a trwożyć musiał, tedy abyś działa, zwłaszcza ty cięższe, nocą za czasu umknął nazad, dawszy k nim nieco pieszych, co podlejszych wybrawszy. Ale to TM tajemnie sprawuj i owszem tak by udzielać potrzeba, iżby TM rzkomo z jakiej przyczyny, ostawiwszy działa na inszym miejscu, sam się indziej z ludźmi położył. Bo jeśli przyjdzie na trapienie ich, tam ci już dział TM mało będzie [s] potrzeba etc.

Co się tycze ludzi, do TM owdzie co dzień przez Wilno ciągną i w tych dniach przybędzie ich nadziewamy się nieco etc.

Iżeś TM tam ty ludzie wszitki Żawelskie [s] kazał ku sobie obracać toś dobrze udzielał etc.

Rozkazaliśmy też pisać do p[ana] starosty żmoidzkiego⁵³, do p[ana] wojewody połodzkiego [s]⁵⁴, do Brasławia⁵⁵ i do ks[ięcia] Pruniskiego⁵⁶, który [k. 115v] miał [w]

⁴⁹ Zob. przypis 38.

⁵⁰ Zob. przypis 47.

⁵¹ Mila – jednostka długości używana w dawnej Polsce, mila mała liczyła 6250 m, średnia 6250 m, a wielka 7810 m.

⁵² Wilhelm von Fürstenberg (zm. 1564), komtur Felinu, koadiutor mistrza zakonu kawalerów mieczowych 1556–1557, mistrz zakonu kawalerów mieczowych 1557–1559.

⁵³ Zob. przypis 27.

⁵⁴ Stanisław Stanisławowicz Dowojno h. Lew z Muru (zm. 1573), wojewoda połocki 1542–1573.

⁵⁵ Brasław – miasto, stolica pow. w woj. wileńskim, w pobliżu granicy inflanckiej.

⁵⁶ Andrzej Glebowicz Proński h. Święty Jerzy (ok. 1557), namiestnik czerkaski i kaniowski 1540–1543, starosta żytomierski 1553–1557.

Wobieliach [s]⁵⁷ z ludźmi lieżeć, aby straż dzierżyli, a z TM się we wszem obsyłali dawali TM o wszystkim znać. A ks[ięciu] Pruniskiemu nie kazaliśmy tak bliżu podciągać, aleśmy mu rozkazali położyć się w kilku miliach w państwie naszym od granic, aby^d TM o wszystkim dawał wiedzieć. Tym i powtóre TM napominamy, ponieważ tego wiadomość jest, iż ten nieprzyjaciel nasz ma ludzie wszystkie z strzelbą, abyś TM lepiej o tym myślił, żebyś go trapić mógł, iżby spokojem nie ro[z]siodliwał, bo na jego ciężkie konie bęndzie [s] to trudna długo zawždy w sprawie a w gotowości być etc.

Na ostatek, co ci posłowie do nas przyniosą, wszystko TM bez omieszkania [s] damy znać. A zatym TM żądamy od pana Boga dobrego zdrowia, a w naszych i ziemskich sprawach fortunnych postępów [s] etc. Raptim [w] Wilnie 10 julii. Anno 1556.

Sigismundus Augustus
Rex ss.

[*dopisek na k. 116*] To się nam zda, abyś TM z tym obsyłaniem sokołem [?], jak nam teraz list wasz przyniesiono, pozetrwał kilka dni, około tej straży, którą Inflancki na imieniu TM dzierża⁵⁸, aż się więcej ludzi ku TM zbierze, że jeśli hardzie odkaże na to pisanie, tedy już bęndzie [s] się musiało co inego zacząć [s] z strony naszej. O czym TM damy znać potem, kiedy bęndziemy [s] wiadomość mieć, co posłowie ich k nam przyniosą, a k temu co za poczet ludzi przy TM bęndzie [s] etc.

Co się tycze ustawy wojennej, tęśmy kazali wypisać z ustaw starych, które innym heitmanom i ojcowi TM dawane były, które są w księgach kancelaryi naszej, którą spisawszy bez omieszkania jaka była dana ojcowi [s] waszemu wam poślemy. Tam TM wyrozumiesz z niej pierwsze postanowienie. Wszakóż, co się TM słusznego na obie strony bęndzie widziało bez uciążenia ludzkiego postanowić, to na zdanie TM puszczamy etc.

13. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Wilno, 20 VII 1556.

[*k. 118*] Zygmunt August z bożej łaski Król Polski, Wielkie Książę Litew[skie], Rus[kie], Prus[kie], Mazow[ieckie] etc.

Wielmożny nam [s] wiernie miły. Wczoraśmy wzięli list od TM, w którym nam [s] TM znać dawasz o śmierci już księdza arcybiskupa⁵⁹, który my zaprawdę z żałością używamy. A wszakoż jako się kolwiek już stało, jeśli sam [s] przyrodzoną śmiercią umarł, albo też zamordowan, my to na ten czas tak jako jest przy[j]ąć a znosić musimy.

⁵⁷ Być może chodzi o Wobolniki (Obolniki) – miasto, pow. poniewieżski, woj. tockie, ośrodek włości gospodarskiej.

^d Słowo „aby” zostało dopisane na lewym marginesie, natomiast we właściwym miejscu błędnie wpisano literę „A”, która nie została wykreślona.

⁵⁸ Wilhelm von Fürstenberg skoncentrował oddziały inflanckie w pobliżu granic Wielkiego Księstwa Litewskiego, niedaleko Birż należących do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, zob. M. Ferenc, op.cit., s. 196.

⁵⁹ Arcybiskupa ryskiego Wilhelma Hohenzollerna. Wiadomość o jego śmierci przekazana królowi przez Mikołaja „Rudego” była nieprawdziwa.

TM jednak jakoś począł chciej nam [s] o wszyckim często dawać wiadomości, coby się jedno na wszyckie strony tam działa etc.

Co nam [s] TM piszesz, żebyś TM ku Sałaty [s]⁶⁰ z ludem ruszyć chciał, a tam si ferret oc[c]asio, panu się Bogu poruczywszy, in aciem contra hostem progredi, cum eoque fortunam experiri. My w tej mierze to TM znać dawamy, abyś się TM i sam na to dobrze rozmyśleł, jeśli byś to TM bezpiecznie albo nie uczynił, albowiem choćabyś też TM za łaską boską plac otrzy[k. 118v]mał, jednak in omnem eventum, na obie się stronie oglądając i na to TM pamiętać a baczenie mieć potrzeba, że my sam będąc, około siebie ludzi prosto nic nie mamy, a teraz jest potrzeba, abyśmy na wszyckie strony partrziali. Dla czego nasza wola jest, abyś się TM z miejsca tego, gdzie teraz TM z ludem leżysz nigdzie nie ruszał, a żadny rzeczy do nauki naszej nie zaczynał. Wszak my, czego potrzeba będzie, to co będzie wola nasza TM oznącić [s] nie omieszkamy [s].

Dobrze zdrowym być TM żądamy. Dat[um] Vilnae 20 julii 1556.

Sigismundus Augustus

Rex ss.

14. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Wilno, 22 VII 1556.

[k. 120] Zygmunt August z bożej łaski Król Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie etc.

Wielmożny nam [s] wiernie miły. Wyrozumieliśmy z listu pana trockiego, który do nas pisał, żeby się z TM zciągnąć miał. K czemu jeśli przydzie, o tym TM chci wiedzieć, że się to nam ni kęsa nie podoba, a to z tej przyczyny, że tam już gdzie pan trocki⁶¹ z ludem leżeć miał, jeśli tam stąd odciągnie dziura do państwa naszego być musi. A wola nasza ta była, aby się był pan [s] trocki z TM nie ściągał, aż prawie ku pewny potrzebie. Jakoż TM napominamy [s], jeśliżby się pan [s] trocki z TM zjachać miał, abyś TM tam ten ką, gdzieby pan [s] trocki odjachał tak opatrzył, ne mac transitus hosti pateat, a przecie abyś TM, tak jakośmy pirwy pisali, nic nie poczynał, ani bitwy staczał, aż do nauki naszej. Oprócz tego jeśli by Inflanci w ziemie nasze wtargnąć chcieli, tam się TM będzie godziło opponere i to tak jakosmy TM naukę dali, więcę je trapiąc niż prawa bitwę staczając. Za tym TM dobrze zdrowym [k. 120v] być żądamy. Dat[um] Vilnae 22 julii 1556.

Sigismundus Augustus

Rex ss.

[dopisek na k. 121] I tym tam, którzy na straży bywają chci TM rozkazać, aby się co naskromni zachowali, a zewsząd ubi loca cissentpernia chci TM opatrzyć, a nic nie poczynać, aż my od krziążęcia [s] JM pruskiego⁶² co pewniejszego wiedzieć będziemy, a TM naukę damy.

⁶⁰ Z pewnością chodzi o Sałaty, zob. listy nr 8, 11 i 12.

⁶¹ Zob. przypis 27.

⁶² Zob. przypis 22.

15. Zygmunt August do Mikołaja Radziwiłła „Rudego”, Wilno, 28 VIII 1556.

[k. 122] Zygmunt August z bożej miłości Król Polski, Wielki Książdz [s] Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmoidski etc. Pan i Dziedzic.

Jakośmy pierwiej TM i innym panum [s] Radam naszym około króla JM szwedckiego⁶³ dali znać, tak i teraz nie chcieliśmy tego zaniechać, co przez posły i listy swe do nas wskazał, które krótkimi słowy TM oznajmujemy.

Naprzód przekłada to dosyć długimi słowy, pragnąc [s] z nami przyjaźni, dobrego zachowania, ofiarując [s] się nam być zycziwym i ochotnym przyjacielem w każdej rzeczy, która by nam i państwam naszym poczciwość i pożytek przynieść mogła. A iż z wielkim ksiądzem [s] moskiewskim, z którym sąsiedztwo ma wojną wiedzie, żąnda [s] nas abyśmy nie jako proszeni, ale sami z siebie za tym przemierzem [s] naszym, któreśmy z wielkim ksiądzem [s] moskiewskim wzięli [s], obaczając [s] też zamieszanie w Rzeczypospolitej chrześcijańskiej, a zmocnienie cesarza tureckiego nieprzyjaciela wiary świętej [s] chrześcijańskiej, który z czasem upatrzwszy pogodą swą, mógłby i wielkiemu ksiądzu [s] moskiewskiemu ciężek [s] być, przez posła naszego u wielkiego ksiądzu [s] moskiewskiego pokój abo przemierze [s] do kilka lat JM zjednali. A tak żąndamy [s] abyś TM nam radą swą napisał, cobyśmy w tej mierze czynić mieli. Jeśli gwoli królowi JM szwedkiemu to przedsięwziąć [s] i tak wielkiego króla powinowatym nam uczynić, jeśli by się [s] to wedle myśli zdarzyć mogło, a zwłaszcza że i wielki ksiądz moskiewski przez posły swe, którzy tymi czasy u nas byli, żąndał [s] [k. 122v] u nas, abyśmy obaczywszy trudności Rzeczypospolitej chrześcijańskiej a zmocnienia pogańskie, wieczny pokój z nim uczynili. My tymże obyczajem około króla szwedkiego moglibyśmy go napomionąć [s], jeśliby się [s] to TM i innym panum [s] radam naszym widziało.

Wskazał też do nas król JM szwedki przedtym i teraz około ligi, to jest zjednoczenia swego z nami a spólnej pomocy naprzeciwno temu to nieprzyjacielowi JM. Nam, iż na ten czas z nim pokój mamy, około tego co stanowić się [s] nie godzi. Rzecz wielka, spólna między nami pomoc trudna, dla dalekiej odległości. Panów rad na ten czas przy sobie mało mamy. Potym kiedy WM wszyscy u nas bąndziecie [s], może się [s] szerzej inszym czasem z dobrym rozmysłem około tego mówić i radzić. Jedno na pierwszą rzecz odpisz nam TM rychło, abowiem tych posłów chcielibyśmy już odpuścić. Dat[um] [w] Wilnie dnia dwudziestego ósmego mieszańca [s] augusta. Lata bożego 1556.

Na rozkazanie
Króla JM własne

⁶³ Eryk XIV (1533–1577), król szwedzki 1560–1568.

**THE LETTERS OF THE POLISH KING SIGISMUND AUGUSTUS TO MIKOŁAJ
RADZIWIŁŁ THE “RED-HAIRED”**

Summary

The correspondence of the last king belonging to the Jagiellon dynasty with the Radziwiłł family is at present quite well known, chiefly thanks to Irena Kaniewska who published the majority of king Sigismund Augustus' letters to the Radziwiłł family (*Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, edition, introduction and commentary by I. Kaniewska, Krakow 1998). However, there are still 30 letters which have not been published. The majority of the unpublished letters are to be found in the Russian National Library in Petersburg, in the collection of autographs of Piotr Dubrowski – F. 971, op. 2, avt. 62. The letters of king Sigismund Augustus to Mikołaj Radziwiłł, the “Red-Haired” which are to be found there, constitute the basis of the present publication. Yet one has to bear in mind that it comprises only the correspondence in the Polish language. The letters which were analyzed in the present publication have a different character. The first three, dating back to the year 1548, do not contain any information of particular importance. They are associated in this way or another with the issue of king Sigismund Augustus' marriage to Barbara Radziwiłł. The letter of 1553 contains Sigismund Augustus' request addressed to Mikołaj Radziwiłł the “Red-haired” for advice concerning the efforts of tsar Ivan IV the Terrible to obtain the royal crown; the latter efforts were undertaken by the tsar in Rome and had won the support of the emperor. Undoubtedly, the most interesting letters are those which were written in the year 1556. They concern the conflict over the Polish Inflanty (Livonia) and the military campaign against it which was being prepared at that time by the Polish king; it was Mikołaj “Rudy” (the Red-haired) who was to be the commanding officer in this campaign. The above letters furnish an answer to the question why no military conflict had taken place then.